

„*U svim selima ista tužna slika*”.

Jezična iskustva i izazovi Žumberčana u iseljeništvu

Aleksandra Ščukanec. 2017. *Priče iz zaboravljenog kraja. Jezične biografije transmigranata iz Žumberka.*

Zagreb: Srednja Europa. 199 str.

U svim selima ista tužna slika – izjava je to učiteljice koja je polovicom prošloga stoljeća radila u Osnovnoj školi Željezno, a onda, nakon 40 godina izbivanja opet posjetila Žumberak i ostala zapanjena nad brojnošću napuštenih domova. Navedena izjava postala je tako misao vodilja kod svakog spomena Žumberka koji je u novije vrijeme u javnome prostoru redovito obilježen asocijacijama nostalgije i tjeskobe zbog nepovoljne perspektive. Već i sam naslov tjedne emisije koja se na lokalnoj televizijskoj postaji bavi gorućim pitanjima Žumberčana upućuje apel za pomoć: Žumberački zov upozorava tako neprestance na niz problema koji ostaju na marginama društvenih interesa, a čija se rješenja još uvijek ne naziru. I naslov knjige koju ovdje prikazujemo nosi sličan biljeg, žumberački kraj poistovjećen je sa zaboravljenim krajom, a tek iz podnaslova saznajemo da je zaborav zahvatio zapravo područje smješteno na padinama Žumberačke gore.

Knjiga Aleksandre Ščukanec *Priče iz zaboravljenog kraja. Jezične biografije transmigranata iz Žumberka* prilazi opisu žumberačke jezične situacije interdisciplinarno, uvodeći nas postepeno u srž rasprave te nudeći raznorodne povijesno-geografske podatke koji rasvjetljavaju brojne suvremene jezične odlike u govoru Žumberčana. Pritom valja istaknuti da u ovoj monografiji nije riječ o uobičajenom opisu mjesnih govora Žumberka kakve pozna hrvatska dijalektologija, već o pristupu koji je u hrvatskoj filologiji relativno mlad i koji je tek pred uzletom. Riječ je o jezičnobiografskoj metodi čiji je osnovni metodološki postupak tzv. narativni intervju, specifičan način prikupljanja podataka koji uključuje brojne čimbenike. Autorica mu u knjizi posvećuje cijelo poglavlje, a ovdje ćemo ga ukratko opisati u nastavku prikaza. I sam izbor recenzenata potvrđuje smjer istraživanja: prof. dr. sc. Velimir Piškorec prvakom je u primjeni navedenih postupaka, a dr. sc. Katica Jurčević intenzivno se bavi sudbinama hrvatskih iseljenika. Spoj specifične metodologije istraživanja, izabranog teorijskog okvira te ispitanika koji su napustili svoj primarni životni prostor i postali mahom dvojezičnima rezultirao je tako monografijom koja predstavlja svojevrsnu novinu u analizi suvremenih jezičnih identiteta govornika određene zajednice.

Knjiga se sastoji od uvodnoga dijela, pet poglavlja, zaključka i popisa literature. U kratkome Uvodu zacrtan je glavni cilj istraživanja: »(...) koristeći se metodološkim postupkom narativnog intervjuja analizirati iskustva, razmišljanja i stavove ispitanika s posebnim naglaskom na jezik« (str. 3). Odnosno, kako se kasni-

je iščitava, uz prikaz života Žumberčana u iseljeništvu, jedan je od glavnih ciljeva i dobivanje uvida u njihov način usvajanja njemačkoga i engleskog jezika, teškoće na koje su pritom nailazili te odnos prema materinskom jeziku. Ovom prilikom valja naglasiti da brojni ispitanici mlađe generacije materinskim smatraju drugi, nehrvatski jezik, kao što će analiza u nastavku pokazati. Prvo je poglavlje posvećeno općim i opsežnim podacima o Žumberku, pri čemu je za sagledavanje dijalektološke pozadine, ali i razloga iseljavanja najrelevantnije poznavanje crkveno-povijesnog konteksta. Autorica stoga precizno raščlanjuje tijekom doseljavanja na ove prostore te razvitak grkokatoličke crkve, opisujući suživot pripadnika dviju frakcija katoličanstva. Poseban je naglasak stavljen na uskočki entitet, budući da je dolazak uskoka i pravoslavne i katoličke vjeroispovijesti iz različitih krajeva do polovice 16. stoljeća bitno obilježio žumberačku povijest. Izrazito nepovoljna demografska kretanja ilustrirana su tabličnim prikazom kretanja broja stanovnika po naseljima od 1857. do 2001. godine (str. 37–39) iz kojeg je razvidno u kolikoj je mjeri depopulacija uznapredovala, a rezultat toga je sudbina i poimanje Žumberka kao tradicionalno emigracijskog kraja. Nerijetko se zamućuje predodžba o uzroku i posljedici pa je teško reći u kojem povijesnom trenutku prirodni pad broja stanovnika postaje povodom iseljavanja i obrnuto. Cijelo je prvo poglavlje, kao i ostatak knjige, pisano pregledno i čitko, pa i svi zainteresirani koji nisu usko povezani s kojom od humanističkih disciplina mogu crpiti podatke o Žumberku i svemu što ga okružuje, što će zasigurno razveseliti lokalnu zajednicu.

Kombinacija svih navedenih okolnosti rezultirala je u konačnici i specifičnim rasporedom tamošnjih mjesnih govora, o čemu autorica piše na kraju prvoga poglavlja, prikazujući dosadašnje spoznaje o mjesnim govorima Žumberka. Posebno se ističu radovi Žumberčanina Petra Skoka te autorica Anite Celinić i Ankice Čilaš Šimpraga. S jedne strane Skok i autorski dvojac Celinić – Čilaš Šimpraga analiziraju čakavske punktove, dok su štokavski govori, s druge strane, obrađeni u djelu Milka Popovića. Uzevši u obzir činjenicu da je cijelome području kajkavština supstratom, dolazimo do situacije tronarječnosti i jezičnoga dodira, fenomena koji se proteže do južnijih govora karlovačke i ogulinske okolice, odnosno do svih onih područja koja su kroz povijest bila izložena osmanskim napadima i koja su bila prostorom miješanja stanovništva.

Prije središnjeg dijela knjige, analize korpusa, opisani su temeljni pojmovi, teorijski okvir te metodologija istraživanja. Kako je već spomenuto, korišten je narativni intervju, postupak koji je primarno svojstven društvenim znanostima, a koji se vodi načelom »da se društveni procesi ne mogu promatrati izolirano, nego u sklopu pojedinačnih ljudskih priča i sudbina koje su obrađene u biografijama na individualnoj razini« (str. 67). Kad se postupak preslika na lingvistička istraživanja i dopuni lingvističkim zahtjevima dolazi se do jezičnobiografske meto-

de u kojoj prilikom govorenja, pripovijedanja životnih priča i postavljanja pitanja glavno mjesto dobiva jezik. U ovome istraživanju naglasak je bio na stvaranju spoznaja o usvajanju stranog jezika s polaznom pretpostavkom »da će ispitanici u priče o svladavanju njemačkog jezika utkati i vlastita iskustva, razmišljanja i stavove ne samo iz jezične perspektive nego iz perspektive osoba s migrantskim iskustvom« (str. 69). Osim toga, ovo poglavlje donosi objašnjenje dvaju termina ključnih za analiziranu temu. Prvi je pojam transmigranta, preuzet iz relevantne studije migracijske problematike, a odnosi se na poimanje povratka kao reverzibilne radnje. Ovaj je koncept apsolutno primjenjiv na iseljenike sa Žumberka, budući da mnogi od njih trajno ostaju vezani s prostorom i društvom iz kojih dolaze, a istodobno su aktivni u drugim društvima u koja su prispjeli u potrazi za radom. Sadržaj iseljeničkih priča koje čitamo u nastavku to i potvrđuje: većina je ispitanika cijeli radni vijek provela na dvjema lokacijama, radeći u inozemstvu, a vikendima se vraćajući kući gdje ih je čekala obitelj, nerijetko i dodatni posao. Drugi važan termin koji je ovdje opisan odnosi se na status materinskog jezika u inozemstvu, terminologiju vezanu uz njega te, u slučaju mlađih generacija hrvatskih iseljenika, na proces njegovog učenja u situacijama kad u inozemstvu živi druga generacija iseljenika koja hrvatski jezik sluša i govori samo u krugu obitelji. Uz druge termine (manjinski jezik, rodni jezik, materinski, etnički itd.), za potonju je skupinu najrelevantiji termin *nasljedni jezik* kojim govore osobe koje su odrastale u domu u kojem se govorio neki drugi jezik, a ne većinski, odnosno dominantni, najčešće njemački ili engleski. Treće je poglavlje posvećeno kratkome prikazu tijekom istraživanja: prvotna je namjera bila opisati jezična iskustva samo onih iseljenika koji rade u zemljama njemačkog govornog područja, no tijekom rada uspostavilo se da valja uzeti u obzir i iseljenike u prekooceanskim zemljama, SAD-u i Kanadi, s kojima je kontakt uspostavljen uglavnom putem elektroničke pošte i društvenih mreža. Naveden je i popis ispitanika s godinom i mjestom njihova rođenja, a njihovi su osobni podaci prema želji anonimizirani, u skladu s aktualnim etičkim načelima.

Četvrto poglavlje te ujedno središnji dio knjige, analiza korpusa, strukturno je podijeljeno na dvije cjeline: prva, znatno veća, posvećena je govornicima koji su živjeli i radili (ili još uvijek žive i rade) u Njemačkoj i Švicarskoj, a druga iseljenicima na američkome kontinentu. Prva se cjelina dalje dijeli na potpoglavlja, koja se odnose na analizu jezičnih iskustava starije, srednje i mlađe generacije. Starija generacija koju čine osobe starije od 60 godina dijeli se opet na dvije podskupine: osobe koje su bile prva generacija u inozemstvu te one koje su rođene u Hrvatskoj, ali su im roditelji radili u inozemstvu. Zajedničko je jezično obilježje obiju podskupina slabo predznanje njemačkoga jezika s kojim su prethodno imali doticaj tek u osnovnoj školi, a u inozemstvu su ga učili spontano i neformalno, u konverzaciji s izvornim govornicima te često uz pomoć drugih zemljaka. Srednja

je generacija ispitanika također podijeljena u nekoliko podskupina, a od svih ponuđenih priča posebno se ističe iskustvo Vesne (51 godina) koja je u ranom djetinjstvu napustila Hrvatsku i s roditeljima otišla u inozemstvo, a s dvadeset godina se trajno vratila. Njene priče iz djetinjstva protkane su sjećanjima na pohađanje tadašnje jugoslavenske škole u inozemstvu u kojoj je djelomično svladala hrvatski jezik, a po povratku u Zagreb s dvadeset godina imala je teškoće s njegovom uporabom, naglasivši da su je mnogi ismijavali zbog „žumberačkog jezika“. Ova je govornica jedna od dviju koje su jedine istaknule da nisu po povratku govorile hrvatski već žumberački. Kod obje je obiteljska situacija bila slična: roditelji su u interakciji koristili svoj mjesni idiom, a njemački jezik svladale su u Njemačkoj kroz obrazovanje i smatraju ga materinskim. Najzad, u skupinu mlađe generacije ušla su trojica ispitanika, jedan je rođen u Hrvatskoj, a odselio je s obitelji kad je imao 10 godina, dok su preostala dvojica rođena u Njemačkoj i pripadaju drugoj generaciji u inozemstvu. Premda vezani uz Njemačku, sva trojica u određenoj mjeri njeguju hrvatski jezik i tradiciju. Svima su ispitanicima svojstvena dva pitanja oko kojih se vrte njihove priče: koncept povratka i jezično pitanje. Potonjim se više bavi starija generacija koja se pri odgoju djece, a kasnije i unuka nužno srela s problemom dvojezičnosti, njenih prednosti i nedostataka. U tom je svjetlu znakovita i upozoravajuća izjava jedne ispitanice koja je u trenutku istraživanja izrazila žaljenje zbog zatvaranja hrvatskih škola u inozemstvu, konkretno u Njemačkoj, uzrokovano, prema njenom mišljenju, gubitkom interesa za učenjem hrvatskoga jezika (str. 130). Naposljetku, druga cjelina ovoga poglavlja posvećena je iskustvima petero ispitanika koji su iz Žumberka emigrirali u prekomorske zemlje. Njihova su iskustva u njegovanju hrvatskog jezika, u usporedbi s iskustvima „njemačkih transmigranata“ još radikalnija: teškoće u korištenju hrvatskog jezika ima već druga generacija hrvatskih iseljenika, dok ga treća gotovo više uopće ne poznaje.

Peto, ujedno i pretposljednje poglavlje nosi simboličan naslov – Krabat: Legenda i nada u bolju budućnost. Lik Krabata, nepoznat široj hrvatskoj javnosti, narodnog junaka iz vremena ratovanja s Osmanskim Carstvom oko čijeg su se života ispreplele brojne legende, okosnicom je uspješne turističke priče njemačke pokrajine Lausitz. No, zanimljiv je podatak da se tek odnedavno zna da je riječ o Janku Šajatoviću rodnom iz Žumberka. Taj je podatak na koncu povezo ove dvije regije, a počeci njihove gospodarske suradnje i stidljivi pomaci Žumberka u sličnome turističkome smjeru prepoznati su u knjizi kao slamka spasa za ovaj opustjeli kraj.

U Zaključku je dan pregled cjelokupnoga istraživanja s istaknutim rezultatima o poznavanju hrvatskoga jezika, usvajanju novoga te percepciji materinskog jezika kroz nekoliko generacija hrvatskih iseljenika. Očekivano, prateći jezični razvoj od prvih iseljenika do njihovih potomaka, s protokom vremena i uz niz izvan-

jezičnih čimbenika, hrvatski jezik u inozemstvu polako gubi bitku. Ova je vrijedna knjiga stoga došla u pravi čas kao evaluacija stanja na lokalnoj i nacionalnoj razini. Lokalno je osobito važna za žumberačku zajednicu zbog brojnih razloga mahom ekonomske prirode, ali i onih emotivna karaktera, ne manje važnih. Na široj razini, ona je upozorenje, a žumberačka situacija primjer na kojem valja učiti: u globaliziranom svijetu tzv. mali jezici moraju uložiti dodatni napor u očuvanju identiteta, a na nama je da im pružimo institucionalnu potporu i da, prvenstveno, osvijestimo važnost njihove zaštite. *Priče iz zaboravljenog kraja* imaju u tome veliki, usudimo se reći – prekretnički značaj.

Marina Marinković